

УДК 81'342'42

О. В. Александрова

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ

Мета статті полягає у дослідженні комунікативної поведінки сучасних українських політиків, виявленні типологічно загальних та індивідуальних характеристик комунікативного спілкування адресантів. Результати дослідження дозволяють виділити національно-культурологічні характеристики вибору комунікативних стратегій: орієнтація на колективізм / індивідуалізм, демократичність / авторитаризм (стратегії маніпулювання та мовної агресії), високий / низький ступінь емоційності. В цілому комунікативна поведінка україномовних політиків вирізняється підвищеною емоційністю міжособистісного спілкування, схильністю до використання конфронтаційних стратегій у цілому.

Ключові слова: комунікативна поведінка, політичний дискурс, мовленнєва агресія, толерантність.

Цель статьи заключается в исследовании коммуникативного поведения современных украинских политиков, выявлении типологически общих и индивидуальных характеристик коммуникативного общения адресантов. Результаты исследования позволяют выделить национально-культурологические характеристики выбора коммуникативных стратегий: ориентация на коллективизм / индивидуализм, демократичность / авторитарность (стратегии манипулирования и языковой агрессии), высокая / низкая степень эмоциональности. В целом коммуникативное поведение украиноязычных политиков характеризуется повышенной эмоциональностью межличностного общения, склонностью к использованию конфронтационных стратегий в целом.

Ключевые слова: коммуникативное поведение, политический дискурс, речевая агрессия, толерантность.

The purpose of the article is to identify communicative conduct of modern Ukrainian politicians, to define general and individual features of the communicants. The results of the study discover typological culture-specific communicative strategies choice peculiarities: focusing on collectivism / individualism, democracy / authoritarianism (manipulation and verbal aggression strategies),

high / low degree of emotionality. On the whole the communicative conduct of Ukrainian politicians is characterized as highly emotional interpersonal interaction which tends to use confrontation strategies in general.

Key words: *communicative conduct, political discourse, verbal aggression, tolerance.*

Робота являє собою результати дослідження комунікативної поведінки українських політиків ХХІ століття. Під комунікативною поведінкою в дослідженні розуміємо неусвідомлений індивідом досвід комунікації, сформований під впливом його індивідуальних та соціальних особливостей, який є результатом численного повторення типових комунікативних ситуацій.

Відомо, що від успішності політичних контактів залежить безпечність і стабільність розвитку країни. Саме тому освіта, професіоналізм, культура поведінки взагалі та комунікативна поведінка зокрема є основоположними моментами, що забезпечують успішність міжнародних відносин.

Актуальність цієї проблеми визначається інтересом сучасної лінгвістичної науки до дослідження різноманітних аспектів комунікативної поведінки широкого кола представників професійних та соціальних груп [1, 2, 3], в тому числі й політиків [4, 5, 6, 7].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у ньому вперше зроблено спробу проаналізувати комунікативну поведінку українських політиків з метою діагностики їх стереотипних та індивідуальних характеристик. Експериментальний аналіз матеріалів дослідження (публічні виступи та інтерв'ю п'яти політиків, а саме Л. Кучми, П. Порошенка, Ю. Тимошенко, О. Яроша, А. Яценюка) дозволив визначити національно-культурні особливості поведінки політичних діячів України, а також виявити індивідуальні характеристики їх комунікативної поведінки.

Теоретична значимість роботи полягає у тому, що її результати можуть бути використані при вивченні професійно-групових особливостей комунікативної поведінки, особових характеристик мовця, враховуючи національно-культурні риси комунікативної поведінки. Результати дослідження можуть бути використані на лекціях та семінарських заняттях з міжкультурної комунікації, соціолінгвістики, фоностилістики.

Мета цієї статті є дослідження комунікативної поведінки сучасних українських політиків, виявлення типологічно загальних та індивіду-

альних характеристик, створення мовленнєвих портретів адресантів. Автор дослідження керується такою гіпотезою: неусвідомлений вибір мовцем мовленнєвих одиниць у типовій для нього комунікативній ситуації відображає як типологічно загальні для певної професійної групи індивідів риси комунікативної поведінки, так і його індивідуальні та особистісні характеристики.

На підставі даних аналізу відрізків мови політичних діячів можна створити їх об'єктивний мовний портрет. Об'єктивність отриманих показників пояснюється неусвідомленим цілеспрямованим вибором оратора мовних інструментів в комунікативному акті, що обумовлено унікальним мовленнєвим досвідом та індивідуальністю адресанта. Мовний портрет дозволяє ідентифікувати типологічно загальні риси для цієї групи комунікантів та індивідуальні риси особистості в типовій ситуації спілкування.

Аналіз комунікативної поведінки вищезазначених політичних діячів дозволив відмітити як типологічно схожі характеристики для всіх учасників експериментальної вибірки, так і індивідуальні особливості. До типологічно схожих рис комунікативної поведінки політиків варто віднести високий ступінь експресивності мовлення, енергійність, впевненість, гнучкість мислення, динамічність, небайдужість до теми обговорення, тиск на адресата. До індивідуальних особливостей комунікативної поведінки політиків України відносяться характеристики, які знайшли своє підтвердження в аналізованих фрагментах їх соціального спілкування, представлених у сучасних медіа джерелах. До них відносяться: підвищена гучність та емоційність мовлення, позиціювання своєї думки та оцінка подій, застосування вульгаризмів (О. Ярош); застосування невербальних інструментів, верхнього регістру голосу, підкреслення власної позиції (Ю. Тимошенко); категоричність, акцентуація напруженості ситуації (А. Яценюк); трохи уповільнений темп мовлення, концентрація на предметі обговорення (Л. Кучма); дипломатичність (П. Порошенко).

Аналіз фрагментів мовних портретів групи українських політиків дозволяє дійти висновку, що з позиції національно-культурної специфіки основними рисами комунікативного процесу є концентрація на викладі безпосередньо події, енергійність, впевненість у своїй правоті и можливості здійснення планів, категоричність висловлювань промовців, що значно впливає на адресатів та певним чином об-

межує можливість слухачів сформувавши власну думку. Слід зазначити, що такі професійні риси, як прагматична цілеспрямованість комунікативного акту, впевненість у собі, акцентування на окремих елементах висловлювання за рахунок грамотного вживання супrasegmentних характеристик мови, стилістичних прийомів, відносяться до стереотипних характеристик комунікативного портрету сучасного політичного діяча. Все це риси впевненого у собі професіонала та вмілого оратора.

Важливим фактором комунікативного портрета сучасних українських політичних діячів, який свідчить про їх професіоналізм, є створюване ними враження того, що вони діють відкрито, несуть відповідальність за свої слова та дії. При цьому слід зазначити наявність наміру підкреслити власну позицію та нав'язати її аудиторії. Такі риси варто віднести до лінгвокультурних та соціально-політичних особливостей розвитку країни на певному етапі.

Розглядаючи проблему комунікативної поведінки, неможливо не зупинитися на питанні мовної агресії й толерантності в політичній комунікації. Виявлення особливості комунікативної поведінки представників української політичної комунікації, вибір ними певних комунікативних стратегій (плану мовної поведінки) дозволяє говорити про ефективність процесу комунікації, успіх на міжнародній арені. Відомо, що деструктивність мовної агресії, усвідомлене створення конфліктної ситуації не може бути дієвим способом вирішення проблем. Мовна толерантність, вибір мовних інструментів, що елімінують вербальну агресію, — одне з нагальних завдань сучасного політичного комунікативного спілкування. Особливий статус в цьому контексті займає політична комунікація, де мовні дії політика актуалізуються від імені партійного блоку, держави та адресовані як державним діячам, так і окремому індивіду. Виходячи з цього, мета комунікативного акту спрямована на реалізацію партійних, державних інтересів, зміцнення зовнішньої політики уряду.

Враховуючи вищевикладене, варто зазначити, що сьогодні, коли механізми традиційного стримання проявів мовної агресії значною мірою втрачено (суспільна думка, цензура та самоконтроль), настала необхідність в опрацюванні підходів, які передбачали б розповсюдження мовної агресії, нарощування напруженості. Одним із засобів лімітування мовної агресії можна вважати на існуючі комунікативні

стратегії підвищення мовної толерантності; це лінгвокультурологічні (які належать до загальноновизнаних норм поведінки людини) та прагмалінгвістичні (провокаційні форми спілкування) стратегії.

Основоположним лінгвокультурологічним фактором, який визначає успішність процесу комунікації, варто назвати самоконтроль над власною комунікативною поведінкою: контроль над емоційним станом, дотримання коректності у спілкуванні (форма та зміст висловлювання), оцінка ступеню ефективності впливу на цільову аудиторію, об'єктивна оцінка особистісних характеристик. Зниження ступеню комунікативної агресивності передбачає визнання права співрозмовника на власну думку, що приводить до підвищення ступеню толерантності мови.

До найбільш розповсюджених стратегій підвищення толерантності комунікативної поведінки варто віднести такі методи: метод парадоксальних інтенцій (аж до доведення ситуації до абсурду), проєкціювання позитивних особистісних рис; до тактик (вибір засобів для реалізації плану комунікації) зниження ступеню агресивності комунікативної поведінки відносяться: демонстрація впевненості у собі та у власній лінії поведінки (що дозволяє розділити відповідальність за розвиток ситуації з співрозмовником), зміна теми розмови (спроба відволікти співрозмовника від агресивних намірів), використання позитивних висловлювань (що знижує ступінь емоційної напруженості ситуації).

Аналіз політичного конфліктного дискурсу з прагмалінгвістичної точки зору дозволив виділити безпосередні та опосередковані провокативні висловлювання. Безпосередні провокаційні заяви спрямовані на загострення негативної складової ситуації спілкування, підвищення ступеню агресивності адресанта, підштовхування його до емоційно-неврівноваженої поведінки. Опосередковані провокативні мовні акти (натяк, двозначність, запит інформації) також є однією з найбільш поширених складових політичного дискурсу.

Лінгвістичними засобами вираження конфронтації (акцентування значення недомовленості, протиріччя, нагнітання емоційної неуврівноваженості ситуації спілкування) в україномовному політичному дискурсі є висловлювання, що побудовані за допомогою прийому недомовленості, натяку, що містять в собі приховану загрозу, стилістично знижені та соціально марковані лексичні елементи (лексичні соціолектизми) з експресією різної якості, стилістичні фігури (гіпер-

бола, метонімія, паралельні конструкції, метафора, анафора тощо). Наведемо приклади.

О. Ярош.

«Ми ж не барани, яких на заріз ведуть. Якщо будуть туки дії, то нам прийдеться захищати наших бійців. Я би не радів». (прийом недововленості)

«У владі, яка не здатна проводити реформування країни. У владі, яка не здатна змінити хоч щось у правоохоронній системі». (анафора)

«Вал дискредитації відбувається з боку влади. Цей інцидент намагаються використати для знищення нашої організації». (гіпербола)

«Я спілкувався з людьми на Закарпатті, які підходили і висловлювали підтримку, бо всіх вже дістав міліцейський беспредел». (вульгаризм)

«Я не можу переконувати бійців в тому, що вони вийдуть з лісу, а їх в СИЗО не завалять». (вульгаризм)

«Для нас це не є принциповим, тому що ми побачили гнілісність системи». (метафора)

«Влада розвернула інформаційну війну проти Правого Сектора». (метонімія-гіпербола)

Ю. Тимошенко

«Такого інформаційного шквалу, коли всі канали телебачення, всі радіоканали говорять, що це є популізм». (гіпербола-метонімія)

«Я говорю про це, тому що в цьому є величезна небезпека, сама страшна річ, яка була зроблена в Україні. Це зниження курсу гривні у майже в 3 рази. Від цього банківська криза, що знищила банки начисто. Від цього криза депозитів». (гіпербола-анафора)

«Я хочу Вам сказати, що за цим стоять абсолютно конкретні банки, абсолютно конкретні люди». (метонімія)

«Я вам говорю, що сьогодні стратегія уряду, яка обрана, є необгрунтованою, абсолютно безглуздою, непрофесійною». (метонімія)

«Це — брехня, що держава несе якісь збитки». (вульгаризм-метонімія)

Слід також зупинитись на стратегіях співпраці, що наявні в українському політичному дискурсі і базуються на принципах поступок та компромісу. Співпраця базується на таких тактиках, як згода, переконання, підтримка. Компроміс дає вибір у використанні таких тактик: обіцянка, взаємні поступки, умови, похвала.

О. Ярош

«Ми влячні за таку підтримку, але при всьому цьому, на нашу думку, не обійдеться без революційних перетворень». (похвала)

П. Порошенко

«Я дуже влячний вам за таке важливе для нашої країни запитання. Для країни дійсно був руйнівним той курс, що демонструвала гривня». (похвала-поступка)

«Все вказує на те, що це був емоційний зрив, але дуже влячний вам, Савик, що ви про це згадали».

«Ми прикладемо максимум зусиль, щоб ці революційні перетворення відбувалися у мирний спосіб». (обіцянка)

Ю. Тимошенко

«Я розумію, що у вашому серці несправедливість викликає просто агресію та неприйняття. Саме тому я особисто зроблю все можливе, щоб соціальна справедливість повернулася». (згода-обіцянка)

Л. Кучма

«Це дуже добре, що ви поставили таке запитання. Я з вами абсолютно погоджуюся, що з усіх наших помилок треба робити висновки». (похвала-згода)

«Я підтримую те, що ви говорите...» (згода)

Серед конкретних засобів комунікації, спрямованих на попередження агресії, можна назвати вибачення, ввічливе звертання, комплімент. Наприклад:

П. Порошенко

«Вибачте, на жаль, я не почув ваше ім'я...»

Особливе місце займають евфемізми, вони зменшують негативне забарвлення висловлювань, дозволяють уникнути комунікативного дискомфорту в політичній комунікації.

О. Ярош

«Ми влячні за таку підтримку, але при всьому цьому, на нашу думку, не обійдеться без революційних перетворень».

Ю. Тимошенко

«Я хочу, щоб ви володіли інформацією. Я хочу, щоб вас не тримали, знаєте, за таких... собі... безмовних співучасників цього національного приниження».

З метою зниження категоричності оцінки та підкреслення суб'єктивності висловлюваної думки комуніканти застосовують також діе-

слова, що виражають припущення, думку, вводні словосполучення, що вказують на можливість незгоди з висловленою оцінкою:

О. Ярош

«У мене таке враження, що ця слава, яку хлопці здобувають у бою, лякає владу».

Ю. Тимошенко

«Я вважаю, що реформи сьогодні ідуть не дуже швидко».

П. Порошенко

«Я впевнен в тому, що політики повинні відповідати за достовірність слів, які вони використовують».

Вищезазначені особливості мовних дій, пов'язані функціональним характером політичного дискурсу офіційністю, підготовленістю, інформативністю, прагматичністю. Значна кількість тверджень і повідомлень, які використовують у промовах політики, пояснюється необхідністю актуалізацій правдивої інформації, представлення об'єктивної оцінки, демонстрації інтелектуальності подачі матеріалу. Багатоманітність комунікативних завдань політичного дискурсу передбачає використання різноманітних засобів вербального та невербального спілкування, що знайшли своє об'єктивне підтвердження у матеріалі дослідження.

Розгляд особливостей комунікативного спілкування представників української культури дозволяє виділити національно-культурологічні характеристики вибору комунікативних стратегій, що знайшли своє відображення в таких показниках: орієнтація на колективізм / індивідуалізм, демократичність / авторитаризм (стратегії маніпулювання та мовної агресії), високий / низький ступінь емоційності. На основі аналізу матеріалу дослідження можна дійти висновку, що комунікативна поведінка україномовних політиків вирізняється підвищеною емоційністю міжособистісного спілкування, схильністю до використання конфронтаційних стратегій у цілому.

Таким чином, в сучасних умовах глобалізації варто враховувати той факт, що толерантність політичної комунікації стає ефективним засобом міжнародної політичної діяльності незалежно від її лінгвокультурної приналежності.

Подальше дослідження передбачає порівняльне вивчення комунікативної поведінки представників різноманітних лінгвокультур.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада / Г. М. Яворська; Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — Київ, 2000. — 288 с.
2. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. Leech. — London and New York, 1986. — 134 p.
3. Wierlacher, A. Konturen und Aufgabenfelder kulturwissenschaftlicher Xenologie // Kulturthema Kommunikation / Alois Wierlacher. — München: Residenz-Verlag, 2000 — S. 263–278.
4. Андрійченко О. І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця ХХ — початку ХХІ століття): автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. І. Андрійченко. — К., 2006. — 23 с.
5. Завражина Г. В. Мовленнева агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Завражина Ганна Вікторівна. — К., 2008. — 187 с.
6. Чудинов А. П. Политическая лингвистика: учеб. пособие / А. П. Чудинов. — 2-е изд., испр. — М.: Флинта : Наука, 2007. — 256 с.
7. Юдина Т. В. Дискурсивное пространство политической речи / Т. В. Юдина // Сборник научных трудов «Актуальные проблемы теории коммуникации». — СПб: Изд-во СПбГПУ, 2004. — С. 172–185.